

## RITM DE MUNCĂ ȘI INSTRUMENTAR AGRICOL ÎN TRANSILVANIA DE SUD-EST ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Niculina Ciotloș

### 1. CADRUL NATURAL AL TRANSILVANIEI DE SUD-EST ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Ca și celelalte ființe vii, specia umană are nevoie de spațiu pentru a-și procura resursele necesare supraviețuirii, pentru a-și menține sporul numeric și pentru a se organiza din punct de vedere social. Aceasta se întâmplă mai ales în regimurile demografice vechi, dată fiind dependența aproape totală a populației de resursele terestre (alimente, materie primă și energie). După cum scria Malthus *roadele îmbelșugate ale pământului fertil, care se obțin fără nici o stăruință, reprezintă un factor ce influențează atât de puternic popularea, încât îl întrece pe oricare altul*. Să acordăm așadar cuvenită importanță legăturilor între populație și spațiu.<sup>1</sup>

*Populația Transilvaniei de sud-est*. Locuirea teritoriului Transilvaniei de sud-est se dovedește a fi neîntreruptă încă din paleolitic. Mărturiile istorice și arheologice atestă faptul că populația acestei zone a cunoscut de-a lungul timpului o continuă dezvoltare economică, socială, politică și spirituală.

În secolul al X-lea, expedițiile militare ale ungarilor, pătrunderea și așezarea lor aici, se face îndeosebi spre bazinul Transilvaniei, și astfel grăbesc procesul de feudalizare.<sup>2</sup>

În vederea asigurării stăpânirii asupra Transilvaniei, în cuprinsul ei s-au așezat secuii și au fost colonizați sașii. Secuii, etnie formată prin amestecul unei populații turcești cu populații orientale cu care au conviețuit temporar, maghiarizată în timp, au fost avangarda pătrunderii în etape a maghiarilor în Transilvania, motiv pentru care sunt atestați, alături de autohtoni în Podișul Transilvaniei de la începutul secolului al

1 Massimo Livi Bacci - *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 27.

2 Valer Butură, *Străvechi Mărturii de civilizație românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 14-17.

XIII-lea, ei instalându-se în Transilvania de sud-est, în zonele marginale unde trăiesc și acum.

Sașii au fost colonizați în secolele al XII-XIV, în zonele strategice marginale, în Depresiunea Bistriței, Țara Bârsei, Depresiunea Sibiului, în zonele străbătute de căile de acces spre acestea, în Podișul Târnavelor, pe culoarul Mureșului, între Orăștie și Sebeș, în apropierea principalelor bogății din subsol - sare, fier, aur, argint etc.<sup>3</sup>

Deplasările par să fi fost stimulate mai degrabă de diferența între înaltul nivel organizatoric și tehnologic atins de populația săsească pe de o parte, și, pe de altă parte statutul mai puțin evoluat al poporului român înspre care s-a produs colonizarea, precum și de condițiile extrem de favorabile așezării țăranilor. Coloniștii sași dispuneau de pluguri, securi și alte ustensile ce permiteau defrișarea și cultivarea terenurilor dificile. Condițiile de posedare a pământurilor în zonele colonizate au încurajat crearea de noi așezări de către familiile colonizatoare. Colonizarea sașilor în sud-estul Transilvaniei a avut efecte durabile – s-a creat o clasă stabilă și prosperă de țărani proprietari, s-a consolidat organizarea politică și socială cu efecte pozitive asupra populației autohtone.<sup>4</sup>

Transilvania de sud-est a fost veacuri de-a lungul săracă pentru că populația ei majoritară și, în același timp, singura autohtonă - românii - a fost împiedicată, prin legi și rânduieli barbare, să dea întreaga ei contribuție la dezvoltarea economiei și civilizației acestei provincii, care nu a putut progresa numai prin eforturile ocrotite de privilegii ale ungarilor și sașilor, insule etnice izolate în masa mare a populației românești.<sup>5</sup>

În cursul evului mediu, Transilvania cunoaște puternice frământări sociale provocate de intensificarea exploatării feudale. Odată cu dezvoltarea economiei de schimb a orașelor, a burgheziei, contradicțiile sociale s-au accentuat. În urma păcii de la Karlowitz (1699), principatul Transilvaniei și-a pierdut autonomia fiind înglobat imperiului habsburgic. Datorită unei situații specifice Transilvaniei, în care cea mai mare parte a populației românești majoritară era iobagă, în timp ce nobilimea exploatoare era aproape exclusiv maghiară, românii sunt excluși de la viața politico-

3 Thomas Nagler, *Românii și sașii până la 1848*, Editura Thausib, Sibiu, 1997, pp. 159-215.

4 M. Livi Bacci, *op.cit.* pp 30-36.

5 Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Muzeul Județean de Istorie Brașov, 1995, p. 153.

statală nefiind recunoscuți ca națiune *regnicolară*. În aceste condiții, lupta pentru eliberare socială se împletește tot mai strâns cu cea de egalitate socială și națională luând forme mai acute începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea.

Începând cu secolul al XVIII-lea s-au înregistrat progrese importante în consemnarea stărilor social-economice, demografice și etnografice. De la listele de dijme și urbariile întocmite ocazional s-a trecut la conscripțiile întocmite oficial, periodic, cu caracter general, în vederea stabilirii obligațiilor fiscale, a stărilor profesionale, a reglementărilor problemelor urbariale etc. Conform unui raport din 1773, înaintat spre documentare împăratului Iosif al II-lea, de către generalul comandant al Ardealului Preiss, populația Transilvaniei totaliza 1066017 locuitori, dintre care 677308 erau români și 388709 unguri, sași, secui și alții.<sup>6</sup>

Din datele prezentate reiese că românii au format majoritatea incontestabilă a populației, naționalitățile conlocuitoare al căror așezări sunt insulare, o parte localizându-se în zonele marginale, cum sunt cele din sud-estul Transilvaniei în care s-au așezat secuii, și cele care le flanchează, locuite de sași în Țara Bârsei, Podișul Târnavelor, Zona Sibiului.

În partea sudică a Podișului Transilvaniei, în Bazinul Târnavei Mari și a văilor care se scurg spre Cibin și Olt conviețuiau alături de români și sași alături de un număr mai restrâns de unguri. În partea nordică a podișului, în bazinul Târnavei Mici, conviețuiau români și maghiari alături de un număr mai restrâns de sași. Pe lângă multe forme de cultură comune, expresie a neîncetatului schimb de bunuri s-au păstrat și forme cu marcat specific etnic. Pe lângă culturile intensive de pe terenurile fertile și creșterea intensivă a unor rase superioare de bovine, cabaline și porcine, un loc important l-au deținut pomicultura și viticultura.<sup>7</sup>

*Așezare geografică.* Un prim și important element al cadrului natural îl joacă relieful, cu aspectele sale geologice și geomorfologice. Geografii ca și istoricii s-au ocupat de importanța reliefului asupra evoluției umane în Transilvania de sud-est și au remarcat dispunerea formelor de relief în amfiteatru.

Zona Transilvaniei de sud-est este zona corespunzătoare așa-numitului

6 D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967, p.107.

7 V. Butură, *op cit.*, p. 26.

Pământ Crăiesc sau Pământul sașilor, teritoriu delimitat la nord de râul Mureș, la sud de râul Olt, la est de localitatea Drăușeni (județul Brașov) și la vest de localitatea Orăștie (județul Hunedoara). Acest teritoriu are o suprafață de aproximativ 30.000 km pătrați și cuprinde Podișul Târnavelor compus din Dealurile Târnavei Mici, Podișul Hârtibaciului, Podișul Secașelor, și regiunea de contact între Podișul Transilvaniei cu munții vulcanici din Carpații Orientali, Subcarpații dintre Mureș și Olt, o arie geografică de mare atracție demografică.

Zona Podișului Transilvaniei cuprinde satele din sectorul sudic al Bazinului Transilvaniei, dintre Mureș și Olt, cu dealuri mai înalte decât în câmpie și mai împădurite. Așezările, satele, comunele și orașele sunt înșirate pe culoarele mai largi, adâncite în podiș de principalele râuri care îl străbat, Târnavă Mare și Târnavă Mică, ca și văile mai mici afluențe lor.<sup>8</sup>

Zona Odorheiului cuprinde satele din sectorul dealurilor mai înalte din estul podișului Târnavelor, etajate uneori de ciclurile de eroziune, alteori de scurgerile lavelor terțiare, până la poalele Munților Harghita și Baraolt. Zona este străbătută de Târnavă Mare și afluenții săi din cursul superior, ca și văi mai mici afluențe Oltului-Baraoltul cu Comloșul și Vârghișul, Homorodul Mare și Homorodul Mic.<sup>9</sup>

Zona Sibiului cuprinde satele din bazinul Văii Cibinului, afluentă a Oltului și din bazinul văii opuse, a Secașului, afluentă a Mureșului, cu excepția celor de la poalele Munților Mărginimii. În sudul zonei, între munți și podișul Târnavelor este Depresiunea Sibiului, în centrul căreia se află Sibiul important centru urban, meșteșugăresc și comercial. O parte din satele zonei sunt pe văile afluențe Cibinului, care străbate depresiunea, mai mare fiind cea a Hârtibaciului, care își strânge apele din sud-vestul Podișului Târnavelor. Valea Secașului, lărgită înspre confluența cu Sebeșul și Mureșul, desparte sectorul vestic al Podișului Târnavelor, numit Podișul Secașelor, de Munții Mărginimii. Sebeșul, situat în nordul zonei, a fost și a rămas o importantă răscruce de drumuri, spre centrul și sudul Transilvaniei. În lungul drumului care duce spre Sibiu, alături de români s-au așezat sași, atât în lungul bazinului Secașelor, cât și în cel al Cibinului.<sup>10</sup>

Continuând caracterizarea cadrului natural al zonei, încercăm să urmărim

8 *Ibidem.*

9 *Ibidem*, p. 30.

10 *Ibidem*, p. 31.

succint, măsura în care ceilalți componenți ai peisajului au fost sau nu favorabili dezvoltării economice și social politice a ținutului amintit.

*Relieful* are înfățișarea unui amfiteatru vast cu deschidere spre nord-vest. Paralel cu axele marilor văi scad altitudinile de la est 650 m la vest 500m, și de la sud 650m la nord 480m.<sup>11</sup>

Văile largi ale Mureșului, la nord, și Târnavei Mari, la sud și la vest, încadrează regiunea centrală a Depresiunii Transilvaniei, denumită Dealurile Târnavei Mici, se impun ca arii de relativă discontinuitate geografică, cu spații favorabile dezvoltării așezărilor omenești, agriculturii și căilor de comunicație. Ele au oferit, din cele mai vechi timpuri, condiții naturale localizării unora din cele mai importante centre urbane ale Transilvaniei.

Luncile și terasele râurilor, acoperite cu soluri fertile, au favorizat dezvoltarea culturilor agricole.

Privite în condițiile spațiale ale întregii Depresiuni a Transilvaniei, Dealurile Târnavei Mici au asemănări regionale cu unitățile învecinate aproape de nivelul confundării elementelor care le caracterizează.

În peisajul acestei zone geografice, terasele fluviatile, cu dezvoltarea spre stânga prin abaterea râurilor către nord, se implică nu numai facilitarea dezvoltării culturilor agricole, a așezărilor omenești, a căilor de comunicație, ci și necesarului de apă potabilă și a materialelor de construcție.

Podișul Transilvaniei a oferit comunităților sociale posibilități mari de a-și organiza și extinde ogrorul de cultură, păstoritul, albinăritul, îndeletniciri caracteristice zonei.

*Solurile*, pășunile și fânețele au influențat din plin dezvoltarea și organizarea populației în zona Transilvaniei de sud-est. Fertilitatea pământurilor a constituit fundamentul natural al organizării rurale locale pe care s-au sprijinit civilizația și sedentarizarea populației. Rodnicia solurilor au permis practicarea agriculturii atât în munți cât și pe dealuri și în ochiurile de pădure.

Solurile, prin diversitatea lor oglindesc condițiile pedogenetice la fel de variate.

În zona deluroasă a Pământului Crăiesc, au o largă răspândire solurile silvestre

11 *Țara Bârsei*, Editura Academiei RSR, București, 1972, p. 24.

brun-gălbui și brun-acide, solurile podzolice, uneori pseudogleice, dezvoltate sub păduri de foioase (mai rar de conifere) și pajiști secundare, rezultate în urma defrișărilor. Fertilitatea mijlocie, chiar bună pe suprafețele plane sau slab înclinate, permite și unele culturi agricole (chiar pomicultura), cu aceeași grijă pentru prevenirea eroziunii.

Zona piemonturilor este domeniul aproape generalizat al solurilor silvestre brune și brun-gălbui, uneori podzolice, chiar dacă pădurile lipsesc din cauza defrișărilor făcute pentru obținerea de noi suprafețe de pășune sau cultură. Aceeași fertilitate mijlocie, necesitând adaosuri de îngrășământ animal, și în această zonă.

Vatra joasă a Depresiunii Transilvane, cu nivel freatic superficial și cu pericolul permanent al înmlăștinirilor temporare, se caracterizează prezența lăcoviștilor, semilăcoviștilor, solurilor gleice, local podzolice, utilizate aproape exclusiv culturilor agricole, dar cu necesitatea permanentă de îmbunătățire a condițiilor de fertilizare și de drenare a excesului de apă.

În sfârșit, pe luncile Oltului, Târnavelor și Mureșului se dezvoltă fâșii de soluri aluvionare, în general fertile, dar periclitare din cele mai vechi timpuri de revărsările frecvente, atât la topirea bruscă a zăpezilor cât și în timpul ploilor torențiale de vară.

În ansamblu deci, solurile din zona Pământului Crăiesc au o fertilitate mijlocie ceea ce nu a împiedicat, însă dezvoltarea agriculturii, în care au fost și sunt implicați mulți locuitori din această parte de țară.<sup>12</sup>

*Clima*. Dintre elementele climatice, energia solară sub formă de lumină și căldură și precipitațiile atmosferice (inclusiv stratul de zăpadă) sub formă de umezeală productivă au un rol hotărâtor pentru producția agricolă.

Avându-se în vedere modul de repartiție a radiației solare și cerințele culturilor agricole față de lumină, se apreciază că pe teritoriul Transilvaniei se întrunesc condițiile necesare pentru majoritatea culturilor caracteristice zonei temperate.

Necesitățile plantelor față de căldură sunt legate fiziologic de anumite faze fenologice ca germinarea, încolțirea, răsărirea, formarea paiului, înflorirea, coacerea în lapte și maturarea deplină, pentru parcurgerea fiecăreia trebuie să se realizeze o anumită temperatură optimă. În cazul grâului de toamnă optimul termic pentru însămânțare este de 19 grade Celsius, pentru germinare și răsărire 12-20 de grade, pentru înfrățire 8 grade, pentru înflorire 14-18 grade, pentru polenizare și fecundare

12 *Ibidem*, p. 28.

16-18 grade, pentru coacere în lapte 18-20 grade, iar pentru maturitate deplină 20 de grade.<sup>13</sup>

Cantitatea de căldură insuficientă întârzie parcurgerea fiecărei fenofaze, iar temperaturi limită, plantele nu mai vegetează-cerealele sub 6 grade Celsius, iar porumbul, meiul, orezul sub 14 grade. Pe lângă optimul termic, un rol important îl joacă cantitatea totală de căldură acumulată în vegetație, numită și constanta termică provenită din însumarea zilnică a temperaturii medii pe parcursul vieții unui soi de plantă.

De asemenea, optimul de apă este diferențiat, în contextul particularităților de peisaj din Transilvania, în raport de cultură, sol, fază de vegetație etc. În condițiile anilor normali din punct de vedere climatic acest optim de apă, pe teritoriul Transilvaniei s-au întrunit condiții favorabile pentru dezvoltarea tuturor culturilor agricole.

Podișul Transilvaniei dispune de resurse climatice constante în timp, dar repartizate neuniform, datorită fragmentării reliefului și altitudinii. Resursele termice sunt mai bogate în sud-vest, unde se cumulează și efectele de foehn, iar cele de umezeală, în estul acestuia.

Condițiile agroclimatice cele mai prielnice pentru majoritatea culturilor-grâu de toamnă, orz de toamnă, mazăre, fasole, soia, cânepă, tutun, sfeclă de zahăr, se găsesc pe terenurile mai plane a zonei, iar inul și cartoful găsesc condiții mai prielnice în regiunile depresionare periferice, gradul lor de favorabilitate crescând pe măsură ce scade potențialul termic.<sup>14</sup>

Podișul Transilvaniei beneficiază de caracteristicile unui topoclimat specific cu un climat intermediar între munte și câmpie. Principalele caracteristici pun în evidență zonalitatea verticală a elementelor climatice – temperatură anuală cuprinsă între 8-10 grade Celsius, precipitații medii anuale de 600-850 mm, umezeală relativă mai mare de 75%, vânturi influențate de barajul orografic.

Clima se caracterizează prin particularități impuse în primul rând de aspectul de bazin relativ închis, și în al doilea rând de etajarea pe verticală, în funcție de relief. Principala trăsătură o constituie frecvența inversiunilor de temperatură, cu deosebire iarna și la începutul primăverii, când masele de aer rece și dens se îngrămădesc în

13 *Geografia României*, Editura Academiei RSR, București, 1987, vol. 2, p.274.

14 *Ibidem*, p.276.

vetrele depresionare, fiind greu de dislocat datorită înălțimilor înconjurătoare (dealuri, munți). Așa se explică valorile extreme negative pe văile râurilor și pâraurilor din această parte a Podișului Transilvaniei.

Media anuală a precipitațiilor depășește 700 mm în zona Podișului Transilvaniei, reducându-se la 600 mm doar în depresiuni, iar zona montană mijlocie primește 800-1000 mm. Nu se pune problema secetelor decât în mod excepțional și numai pentru zona depresionară, în schimb în anii ploioși, regiunile joase se resimt din cauza excesului de umiditate, ceea ce prejudiciază recoltele.<sup>15</sup>

Revenind la rolul factorului climatic asupra desfășurării vieții rurale din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, trebuie subliniat caracterul dinamic al acestuia, prin marea fluctuație de la un an la altul, el influențând în cea mai mare măsură ritmul vieții și de muncă al unei societăți mult mai sensibile la aceste fluctuații decât în prezent.<sup>16</sup>

Dezvoltarea climatologiei ca știință, în țara noastră, s-a făcut în raport cu necesitățile practice ale economiei și mai ales cu cele ale agriculturii. Oamenii au constatat de-a lungul timpului că e momentul să facă legătura între momentele prielnice pentru asigurarea existenței, învățând să folosească timpul favorabil pentru a se desfășura activitățile în agricultură, păstorit, pădurărit, vânătoare, învățând totodată să se ferească de dezlățuirile naturii provocate de fenomenele meteorologice.

Încă din cele mai vechi timpuri populația a fost preocupată de numeroasele fenomene climatice care s-au produs fie în timpul iernii, fie în timpul verii și care au provocat numeroase pagube materiale, în special culturilor agricole. Dintre acestea, cele care au atras mai mult atenția au fost – înghețurile din timpul iernilor geroase, secetele din verile toride, furtunile cu grindină din timpul perioadei calde a anului, inundațiile din anii ploioși sau căderile abundente de zăpadă însoțite de viscole din timpul perioadei reci a anului.

Multe din acestea au fost inserate în paginile cronicilor ori în filele diferitelor publicații ale timpului, devenind însemnate documente de arhivă, care dau unele informații despre evoluția climei de-a lungul ultimelor secole.<sup>17</sup>

15 *Țara Bârsei*, p. 26.

16 B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995, vol.I., p. 79.

17 Octavia Bogdan, *Fenomene climatice de iarnă și de vară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p.7.

Dacă acest moment favorabil și necesar se pierde în negura timpurilor, momentul în care omul începe să cuantifice fenomenele meteorologice este mai aproape de prezent. Primele cercetări și observații meteorologice instrumentale sunt începute la Iași în 1770, iar la scurt timp, în 1789, la Sibiu, farmacistul Peter Sigerus începe să facă observații meteorologice la Farmacia *La leul*, observații efectuate neîntrerupt până când a decedat în anul 1831, iar aceste observații cuprindeau valoarea temperaturii aerului, presiunea atmosferică, nebulozitatea bolții cerești, direcția vântului și a precipitațiilor.<sup>18</sup>

Numeroasele însemnări, făcute de cunoscătorii de carte din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, au un caracter deosebit, ele referindu-se aproape în exclusivitate la fenomenele meteorologice ieșite din limitele normale, care influențau într-un fel sau altul viața oamenilor, ele fiind exagerate și oglindind teama unei societăți aflate la limita de subzistență, în care necesarul de hrană și igiena erau scăzute.<sup>19</sup>

Iernile grele, prelungite, constituie fără îndoială cele mai dificile încercări cu cele mai dramatice consecințe. Mai mult decât problemele fizice create prin degerături, suferință provocată de frig, fracturi datorate unor accidente, moarte prin înghețare, o iarnă grea și prelungită poate crea probleme și recoltelor viitoare, rezervele alimentare de cele mai multe ori fiind insuficiente până la resursele anului în derulare. Spre sfârșitul unor astfel de perioade apare de cele mai multe ori și scumpirea alimentelor, și uneori foametea. Cele mai afectate viețuitoare de acest fenomen de regulă sunt vitele, ele ajungând să fie sacrificate, pe de o parte hrana lor poate fi folosită și oamenilor, dar ele însele pot deveni sursă de hrană, în așa fel încât se poate depăși o perioadă dificilă.<sup>20</sup>

Mult mai mare este, în perioada amintită, numărul anilor cu veri răcoroase și ploi excesive însoțit de inundații distrugătoare, și ele cu consecințe catastrofale asupra recoltelor, asupra psihicului uman, măbind stare de nesiguranță a lumii rurale. În perioadele lungi cu ploi nu se pot executa muncile agricole, culturile rămân fie neșemănate, fie neprășite, fie putrezesc sau încolțesc pe câmp neputând fi recoltate. Apoi, ploile de primăvară sau de la începutul verii însoțite de topirea zăpezii adăugate

18 Mihai Buiuc, Bruno Sift, *Meteorologia sibiiană în contextul Societății Ardelene de Științe Naturale*, Muzeul Brukenthal-Studii și comunicări-Științe naturale, 27, Sibiu, 1998, pp.265-278.

19 B. Ștefănescu, *Tehnică...*, p.80.

20 *Ibidem.*, p.83.

la condițiile de relief duc la inundarea terenurilor agricole distrugându-le nu numai pe acestea, ci și pășunile și fânațele, dar putând distruge chiar case, înecând animale și oameni.

*Vegetația și fauna*, modificate adânc de intervenția omului, prezintă ca trăsătură esențială etajarea pe verticală, cu limitele mai labile ale diferitelor etaje, în funcție de varietatea reliefului și în consecință de topoclimat. Inversiunile de temperatură se resimt și ele, în sensul unor inversiuni de vegetație, care se pot urmări însă mai greu din cauza defrișărilor din vatra depresiunii Transilvaniei.<sup>21</sup>

Principalele trăsături ale învelișului vegetal din Transilvania sunt condiționate de variațiile căldurii și umidității în funcție de altitudine, longitudine și latitudine.

Unitatea zonală, ce apare în condiții de platformă-zona nemorală-reprezintă un fenomen aparte. Prezența acestei zone pe teritoriul Transilvaniei, în centrul Podișului Transilvan, nu este expresia firească a zonalității latitudinale, în ciuda faptului că unitatea se află pe câmpii înalte sau podișuri joase, ci este legată de prezența Carpaților, cu influențe asupra climatului din teritoriile de platformă vecine. Influența se manifestă prin sporirea precipitațiilor, care sunt suficiente pentru formare de păduri nepoienite de stejari, tipice zonei nemorale și de soluri specifice.

Pădurea transilvăneană a fost integrată organic în viața socială atât prin funcția sa ocrotitoare, cât și ca resursă de hrană și de materii prime. Mai mult decât piatra, lemnul și produsele din lemn au constituit baza civilizației rurale.<sup>22</sup>

Bogăție de seamă, pădurea, prin materia primă și anume lemnul, a fost folosită pentru confecționarea multor obiecte necesare gospodăriei omului, dar și pentru încălzit, secole la rând, folosirea lui de cele mai multe ori fiind excesivă.

Majoritatea imensă a pădurilor a fost, secole de-a rândul, în stăpânirea clasei privilegiate sau a statului, care le exploatau exclusiv în beneficiu propriu, cu nesocotirea totală a intereselor populației rurale majoritare. Economia forestieră era supusă unui regim de proceduri și mijloace primitive, împrejurare care împiedica realizarea de venituri mari din acest sector important al economiei ardelenice, care nu putea, veni cu contribuția sa la progresul economic general al zonei.<sup>23</sup>

În Podișul Transilvaniei, altitudinea variază între 400-650 m, altitudine de

21 *Țara Bârsei*, p. 28.

22 *Geografia României*, vol.I, p.18.

23 V. Jinga, *op cit.*, p. 154.

unde își face simțită influența asupra climatului, pădurile fiind constituite în cea mai mare parte din specii foioase, în principal din gorun și fag.

Pajiștile sunt folosite ca pășuni sau fânețe. Structura lor depinde în mare măsură de modul de folosire-fânețele sunt compuse din mai multe specii și au o alcătuire mai variată decât pășunile cu o productivitate corespunzătoare mai mare. Pajiștile din Podișul Transilvaniei s-au format în cea mai mare parte pe locul pădurilor de gorun în amestec cu alte foioase cu extindere mare în Depresiunea Transilvaniei.<sup>24</sup>

Vegetația segetală și ruderală se întâlnește în Transilvania de sud-est, ca și în restul Transilvaniei pe suprafețe întinse. Instalarea ei este legată aproape exclusiv de activitatea umană. Vegetația segetală însoțește culturile agricole, iar vegetația ruderală așezările omenești și căile de acces, respectiv drumurile.<sup>25</sup>

Deși nu ocupa o suprafață mare, zona Pământului Crăiesc avea o faună bogată și variată, ca urmare a diversității condițiilor de mediu, determinate de poziția geografică continentală și de prezența Carpaților în apropierea acestei zone. În regiunile de deal și podișuri pericarpatică se distingea în cadrul faunei terestre, zona faunei pădurilor de stejar, gorun, fag și alte foioase. Ursul, cerbul, căprioara, mistrețul, vulpea, râsul, lupul, etc., alături de o serie de păsări, au populat și încă mai populează în mare număr aceste păduri.

Abundența ori penuria de alimente este condiția de mare importanță de creștere sau descreștere a oricărei specii. După cum bine știu biologii și specialiștii în științele naturii, disponibilitatea hranei depinde, în natură, de mai multe elemente care interferează- competiția între specii, vânătoarea, condițiile climatice și epidemiile. În cazul speciei umane trebuie luată în considerare capacitatea specifică acesteia de a produce și conserva alimente, însă chiar pentru oameni, disponibilitatea hranei a reprezentat dintotdeauna un factor major al creșterii, mai ales în societățile rurale unde se muncea pentru procurarea îmbrăcăminte și a locuinței, dar în special pentru potolirea foamei, pentru nutriție.<sup>26</sup>

În încheiere, rezultă că, în ansamblul lor, factorii naturali ai zonei au contribuit favorabil dezvoltării vieții economice și sociale.

24 *Geografia României*, p. 421.

25 *Ibidem*, p. 440.

26 M.L.Bacci, *op cit.* p.51.

## 2. TEHNICĂ AGRICOLĂ ÎN TRANSILVANIA DE SUD-EST

În urmă cu un număr bun de ani, Fernand Braudel atrăgea atenția: “ tehnica reprezintă o accelerație și o frânare în același timp- ea împinge înainte viața oamenilor, ajunge cu pași mărunți la un echilibru situat pe palire superioare, apoi se menține acolo îndelung, căci ea stagnează sau progresează imperceptibil de la o ”revoluție” la alta, de la o inovație la alta. Într-un sens ca și în celălalt ca înaintare sau ca imobilitate, tehnica reprezintă o întreagă dimensiune, profundă a istoriei oamenilor. Iată motivul pentru care istoricii ce se vor specializa ai ei nu ajung niciodată s-o stăpânească bine.”<sup>27</sup>

Se pare că această provocare de a studia universul științelor, tehnicilor și tehnologiilor a incitat pe unii cercetători. Despre modul de abordare a istoriei tehnicilor trebuie spus că este cercetată cu ajutorul disciplinelor conexe economie, sociologie, etnologie, epistemologie. O bună parte dintre cei care studiau trecutul propriei discipline tehnice erau ingineri. Din punct de vedere al metodei, era vorba mai mult decât istorie, de o tehnică retrospectivă legată unui scenariu de progres, în care fiecare tehnică era parcursă fără întrerupere spre perfecțiune. Sigur, această direcție a fost utilă și necesară pentru o istorie liniară a evoluției invențiilor, inovațiilor, tehnicilor și tehnologiilor. Prin aceste studii se adună de obicei piesele de bază, informația brută, însă dacă luăm în calcul faptul că sistemele de lucru conțin componente dificile și modelatoare ale societății, atunci această abordare a fenomenului tehnic nu mai este suficientă, el făcând parte și din lumea socială.

Necesitatea depășirii acestui curent tehnologist printr-o propunere care să implice includerea tehnologiilor în dinamica societăților umane a fost tot mai larg acceptată. Posibilitatea schimbării tematicii de cercetare a asigurat dezvoltarea unor curente și rețele de lucru care să dezvolte aspecte cât mai variate și mai profunde ale relației dintre societate și tehnică. Tocmai din această cauză acest domeniu de cercetare necesită recurgerea la interdisciplinaritate.

Universul tehnicilor și tehnologiilor este la fel de divers ca și sfera activităților umane. De fapt, orice acțiune umană presupune însușirea unei anume tehnici, sau

27 Fernand Braudel- *Structurile cotidianului – Posibilul și imposibilul*, vol II, București 1984, p. 199.

chiar tehnologii speciale. Avem astfel, tehnici agricole, tehnici de preparare a hranei, tehnici ale amenajării habitatului, tehnici de igienă, de îngrijire a sănătății, tehnici de comunicare, tehnici de negociere, tehnici ale muncii fizice și ale muncii intelectuale, într-un anume fel, tot ce este uman are și o dimensiune tehnică.

Tehnicile și tehnologiile au avut întotdeauna și o dimensiune socială. Ele au fost transmise de la individ la individ, și de la o generație la alta, dar nu au fost niciodată egal accesibile tuturor membrilor diverselor colectivități. Au existat întotdeauna secrete profesionale, de fabricație, de preparație. Cunoașterea este putere, și fiecare grup social a căutat să-și consolideze sau măcar să-și conserve puterea. Desigur, în lumea modernă a devenit clar faptul că interesul general este mai bine servit dacă un set de cunoștințe mai mare este înșușit de un număr cât mai mare de membri ai societății. Pe de altă parte, adoptarea unor tehnici și tehnologii noi schimbă raporturile de putere din diferitele comunități. Progresul tehnic este deci un agent al schimbării atât în raporturile omului cu natura, cât și dintre diferitele grupuri de oameni. La fel, împotrivirea față de progresul tehnic poate exprima atât frica de nou, sau atașamentul față de vechiul mod de viață, cât și preocuparea de a nu pierde în competiția socială cu cei îndemânatici în folosirea noilor metode și instrumente.

#### A. Tehnici de obținere a terenurilor de cultură

Secolul al XVIII-lea înseamnă înainte de toate oameni mai mulți, datorită creșterii demografice și, într-un fel sau altul, necesara creștere economică- mai cu seamă a celei agricole- consecință a creșterii numărului oamenilor.

Transformarea acestui început de creștere într-o creștere continuă și accelerată, depindea în mare măsură, de răspunsurile care veneau din partea agriculturii, în primul rând, menită să facă față nevoi de hrănire a mai multor indivizi.

Creșterea populației – arată Mattiew Anderson- venea să se traducă printr-un consum sporit de produse alimentare și materii prime, antrenând la rândul său, fie un progres considerabil al tehnicilor agricole, ca cel ce se produce, în Marea Britanie, fie o mai mare extindere a terenurilor de cultură, ca în Rusia, fie amândouă.<sup>28</sup>-L Europe au XVIII-siecle, Paris, 1968, p50

28 Mattiew Anderson, *Europa secolului al XVIII-lea*, Paris, 1968, p.50.

Se poate observa deci că, dacă creșterea demografică este mare, cea a pământului, deși e importantă este mult mai lentă. Posibilitățile de extindere a pământului de cultură în zona Transilvaniei de sud-est sunt destul de reduse, din cauza exigențelor fizico-geografice, deși se tinde spre atingerea maximului posibilităților de extindere a terenurilor de cultură.

În secolul al XVIII-lea, problema unei agriculturii mai intensive de tip englezesc, nu se pune deocamdată la nivelul agriculturii țărănești transilvănene, soluția rămânând cea tradițională, cea de creștere a suprafețelor cultivate, de modificare a granițelor. prin defrișări, prin smulgerea unor terenuri agricole pădurii, după epuizarea modalităților mai facile, desecări și deșteleniri.<sup>29</sup>

Secolul XVIII nu inventează nimic nou sub raport strict tehnic. În ceea ce privește tehnicile de defrișare, sunt aceleași ca și în perioadele anterioare, fiind în uz același apel la foc și fier. Desigur tehnica adoptată depindea în primul rând de scopul pentru care se efectua curățura, dar și de configurația terenului ce trebuia defrișat, de starea de vegetație ce trebuia înlăturată –mărăcinii, tufărișurile, presupuneau alte tehnici decât pădurea bătrână, aceasta din urmă necesitând lucrări grele, îndelungate, fiind vorba despre operațiuni de înlăturare a vegetației, în această muncă dificilă trebuiau respectate de asemenea ritmurile biologice.<sup>30</sup>

Atacarea marilor păduri devine posibilă și în condițiile dezvoltării unui instrumentar calitativ superior prin folosirea fierului în mediul rural, ca urmare a dezvoltării unei industrii țărănești a fierului, prin sporirea profesionalizării, a specializării, cu urmări asupra calității instrumentarului agricol. Dezvoltarea prelucrării fierului este legată în mare măsură de procesul de despădurire, cu scopuri agricole și neagricole, de cererea tot mai mare de securi, topoare, țapine, târnăcoape, casmale, fiare de plug, sape, seceri, coase.

De cele mai multe ori nu este vorba de o singură tehnică, ci de acțiunea conjugată a mai multor procedee. Subarboretul, tufărișurile, mărăcinii, au o apreciabilă forță biologică, se extind cu repeziciune, de la un an la altul, de aceea îndepărtarea lor trebuie executată ritmic, pentru obținerea și menținerea în cultură a terenurilor arabile, fânațelor și pășunilor, în permanentă amenințare de integrarea acestora în ecosistemul

29 B. Ștefănescu, *Ritm...*, pp. 138-145.

30 *Ibidem* p.58.

forestier natural. Această operațiune se efectua cu săpoiul la rădăcina tufelor, prin săpatul pământului și tăierea rădăcinilor, apoi scoaterea tufelor cu cea mai mare parte a sistemului radicular. Tufele scoase cu rădăcini erau lăsate să se usuce și apoi li se dădeau foc, contribuind la îngrășarea pământului. Când în locul arbuștilor, terenurile ce urmau a fi defrișate erau păduri, arborii trebuiau doborâți, apoi curățat locul de rădăcini – operațiune mult mai complicată și executată pe etape. Curățirea pădurii sau arderea ei sunt precedate de operațiuni preliminare de ciungire și uscare a copacilor.

*Ciungirea* –amputarea crengilor sau a trunchiurilor copacilor la o anumită înălțime față de sol.

Pădurea secată și apoi tăiată dacă lemnul are valoare economică sau arsă. Tehnica *arderii* sau *arșiței* este probabil cea mai veche tehnică de defrișare și cea mai utilizată nefiind nevoie de un instrumentar deosebit, și nici de un efort ridicat, iar cenușa rezultată oferă un îngrășământ valoros.

După tehnicile prezentate, de curățire a terenului de arbori și arbuști, urmează acțiunea de îndepărtare a rădăcinilor sau a cioatelor.

Abia după ce rând pe rând pădurea a fost secătuită, ciungită, arsă sau tăiată, începe calvarul oamenilor și anume scoaterea rădăcinilor și tulpinilor din pământ. Toate aceste acțiuni de muncă complexă reprezintă *curătura* și este termenul referitor la defrișare.

Defrișarea nu este singura modalitate de mărire a suprafețelor agricole. Ea este însoțită de *deștelenire*, operațiunea de arare și utilizare ca arabil a unor pământuri înțelenite acoperite cu vegetație ierboasă ca și pajiștile, dar și a suprafețelor lăsate să se odihnească de pe un an pe altul. Deștelenirea se făcea cu plugul de deștelenit și cu una sau mai multe perechi de boi.

Defrișarea și deștelenirea, la modul general nu poate depăși o anumită limită, un plafon maxim.

## B. Sisteme de agricultură

Problema cea mai importantă a agriculturii, din cele mai vechi timpuri a fost pierderea fertilității pământului, de la un an la altul, mai ales, că principala plantă cultivată la noi era grâul, ce nu putea fi cultivat doi ani la rând pe același teren, trebuind

mutat.

Găsirea modalităților optime pentru depășirea acestui handicap a preocupat pe agricultori din cele mai vechi timpuri. Trei posibilități s-au oferit de a lungul timpului, în acest sens- gunoirea, odihna pământului, prin lăsarea lui necultivat un anumit număr de ani și alternarea culturilor pe aceeași suprafață. Modul de exploatare și de organizare a spațiului agricol a influențat derularea vieții rurale, la nivelul gospodăriei ca și al întregii comunități. În timp toate componentele se structurează în adevărate sisteme de cultură. Care sunt mai mult decât simple tehnici de cultivare- este un ansamblu de măsuri tehnice și anume tehnici de cultură agricolă, tehnici de creștere a animalelor, tehnici de utilizare a pădurilor, a pășunilor, etc., dar și măsuri de ordin organizatoric, juridic, a raporturilor dintre ramurile economice, dintre membrii uni colectivități, stabilite prin valorificarea spațiului de viață conform cu condițiile fizico-geografice și cultural-istorice.

Modul de exploatare a pământului la nivelul secolului al XVIII-lea se face, în

-sistemul –în pârlomagă

-sistemul într-un câmp

-sistemul cu două câmpuri

-sistemul cu trei câmpuri

**Sistemul în pârlomagă** este specific unei agriculturi practicate insular, terenurile arabile fiind scăzute în comparație fânațele, pășunile sau cu pământurile lasate să se odihnească. În acest sistem sunt incluse pământurile defrișate individual, poienile, teren ce este cultivat un anumit număr de ani, în zonele de munte, după care este lăsat să se înierbeze fiind utilizat ca pășune un alt număr de ani. Acest sistem un este utilizat

mai ales în zonele muntoase.

**Sistemul cu un câmp** este un sistem comunitar, cu asolament forțat. În cadrul său arabilele sunt grupate într-un câmp compact, cultivat continuu un anumit număr de ani, după care se poate schimba acolo unde este posibil, în cadrul hotarului, păstrându-și caracterul compact. Acest sistem presupune recursul la gunoie constantă.

**Sistemul cu două câmpuri** –bazat pe asolamentul bienal, sistemul agricol de bază al Transilvaniei secolului al XVIII-lea. Se consideră că acest sistem comunitar, în care pot coexista cerealele de toamnă și de primăvară, în sectoare diferite, cu o relație



elastică între ele, în sensul că , după necesități se poate mări ori micșora suprafața dedicată uneia sau alteia dintre culturi cât și să nu defavorizeze creșterea vitelor.

**Sistemul cu trei câmpuri** din punct de vedere tehnic se află la limita dintre extensiv și intensiv, în care se îmbină utilizarea odihnei forțate a pământului cu rotația culturilor. Din punct de vedere tehnic , existența a doi timpi de cultură (de primăvară și de toamnă) permite o mai judicioasă repartizare a muncilor agricole în cadrul calendarului anual detensionând perioada de vârf ce exista până la acest sistem și epuiza vitele de tracțiune. Este cel mai avansat sistem comunitar și presupune o sincronizare a activității la nivel obștesc, ce presupune oprirea și sloboziurea la date fixe a calcaturilor aflate în cultură, fânațelor, reglementarea în comun a tuturor problemelor bazat pe conlucrare benevolă sau pe constrângere.. Este un sistem cerealier, dar favorizează în egală măsură și creșterea vitelor. Vitele au la dispoziție pentru pășunatul anual pășunile comunale, la care se adaugă a treia parte a arabilelor tot timpul anului.

Evoluția spre sistemul de trei câmpuri este grăbită de introducerea și generalizarea culturii porumbului.

### C. Tehnici și instrumentar agricol

O sistematizare a actelor tehnice cu caracter agricol, nu poate porni decât de la criteriul funcțional – o unealtă cu o funcționalitate dată trebuie să aibă o sumă de parametri tehnici, în consecință putem distinge tehnici de pregătire a terenului pentru semănat, tehnici de semănat, tehnici de întreținere a culturilor, de recoltat, de treierat, de depozitat.

**Tehnicile de pregătire a terenului pentru însămânțare** însumează toate operațiunile care fac un teren apt pentru încorporarea , germinare seminței și reprezintă un segment important al ciclului agricol anual.

**Tehnici de fertilizare-** gunoiera, prin târlire, cu ajutorul animalelor, cu gunoi de grajd, fertilizarea prin cenușa rezultată prin arderea resturilor vegetale, a miriștii, fertilizarea prin încorporarea în sol a vegetației prin arătură etc.

Mijloace de transport folosite pentru realizarea gunoierii- cu tracțiune animală-carul, sania, acționate manual- roaba , pe spinarea animalelor sau oamenilor cu desaga

sau coșuri.

Modalitățile de împrăștiere a gunoiului cu furca, cu lopata, cu mâna.

**Tehnici de arat** –suma modalităților tehnice de fărâmițare, de afânare, prin despicarea părții utile a solului, mișcarea și răsturnarea sa, se pot executa cu unelte de mânăcu hârlețul , cu sapa sau cu instrumente atelate-aratru plugul –cu brăzdar asimetric și corman fix.

**Tehnici de mărunțire și nivelare a pământului arat** cu unelte de mână- maiul de lemn, sapa, grebla, unelte atelate- grapa cu spini , cu colți și spini, cu colți de lemn, cu colți de fier.

**Tehnici de însămânțat și plantat** –prin azvârlire, pe brazdă, în cuib.

### **Tehnici de întreținere a culturilor**

**Tehnici de înlăturare a excesului de umiditate** prin executarea de șanțuri sau rigole cu hârlețul sau cu sapa și cu plugul sau cu grapa.

**Tehnici de înlăturare a buruienilor-** plivire, prășire cu mâna și cu sapa sau cu prășitoarea

**Tehnici de reglare a ritmurilor biologice-** ruperea manuală a vârfurilor frunzelor de porumb, copilitul pășunatul cu animale.

### **Tehnici de recoltat și treierat**

Tăierea cu secera zimțată și lisă, cu coasa.

Extracția sfeclei, cartofului, rădăcinoaselor.

Treieratul cu mâna, prin batere cu bățul simplu, pe sac, pe leasă, cu maiul de rufe, cu îmblăciul, prin călcarea cu animale, prin frecare.

Tehnici de curățire a semințelor prin vânturare, prin ciuruire.

### **Tehnici și mijloace de depozitare**

Stabile –subterane-gropile, de suprafață- grânarul, pătulul de porumb, hambarele de lut.

Mobile – recipiente ceramice, din materiale împletite, din nuiele coșuri de

cereale tronconice, bitronconice, paralelipipedice, din papură, din trunchiuri scobite, din recipiente din doage- butoaie, căzi, recipiente din scânduri-dulgherite hambarele, tâmplărite- lăzi de cereale.

#### D. Calendarul agricol-ritm de lucru rural

Viața rurală este puternic ritmată de derularea anotimpurilor. Empirismul multimilenar l-a adus pe om la concluzia legăturii dintre ciclul temporal, mișcarea astrelor și ciclul vegetal.

#### **Arbeitsrhythmus und Landwirtschaftstechnische Ausstattung in dem Südosten Siebenbürgens im achtzehnten Jahrhundert und zu Beginn des neunzehnten Jahrhunderts** (Zusammenfassung)

Die Menschen brauchen Raum, um sich die ihnen für das Überleben notwendigen Ressourcen zu beschaffen, um so die Erhaltung und ihr zahlenmäßiges Wachstum zu sichern und sich somit auch auf sozialer Ebene organisieren zu können.

In einem von Menschen bewohnten Gebiet, sind – abhängig von der natürlichen Umgebung, Oberflächenform, Klima, Fauna, Vegetation, der geographischen Lage – ein bestimmter Arbeitsrhythmus und eine landwirtschaftliche Ausstattung notwendig, welche diesen gegebenen Bedingungen angepasst ist.

Hier wird das Gebiet im Südosten Siebenbürgens im achtzehnten Jahrhundert und zu Beginn des neunzehnten Jahrhunderts in dieser Hinsicht untersucht.

## LOISIR ȘI SOCIETATE. ÎNCEPUTURILE TURISMULUI LA SIGHIȘOARA

Nicolae Teșculă

În 1947, istoricul britanic John Pimlott constata că, știința istoriei a ignorat una dintre cele mai importante caracteristici ale culturii moderne: “*migrația celor în concediu spre mare, cât și munte*”<sup>1</sup>. Căutarea în masă de variație într-un mediu străin, sub patronajul sigur al organizațiilor de turism, este reprezentativă pentru modernitate. Concediul anual reprezintă o ameliorare revoluționară a calității vieții, el a format obiceiuri, a transformat și a creat noi ramuri economice. Și într-adevăr, astăzi, turismul se numără printre cele mai mari branșe mondiale. Puterea de influență a lui *homo turisticus* în epocă este evidentă, dar până de curând știința istoriei abia dacă l-a luat în seamă.

În faza de apariție, se formează perspectiva turistică; turismul nu este în legătură cu un concediu anual, ci rămâne o întreprindere excepțională din punct de vedere temporal și social. În faza lungă de extindere și formare, care se poate diviza la rândul ei, de la începutul secolului al XIX-lea până la jumătatea secolului XX, turismul devine un comportament în timpul liber, canalizat în intervale ce se repetă din an în an. Se construiesc institutii corespunzătoare și infrastructură, se stabilește un set de practici turistice și o cunoaștere comună. Excluzivitatea socială a participării la turism se relaxează progresiv. În a doua jumătate a secolului XX urmează apoi faza de impunere și consolidare: călătoria din concediu devine o componentă firească în structura vieții majorității oamenilor.<sup>2</sup>

Natura lui jucauș fantastică i-a devenit însă oarecum penibilă burgezului. Așa că el a flancat acest proces de formare cu două mituri puternice: pe de o parte – recurgând la călătoria la băi – sănătatea și recreerea, pe de altă parte – recurgând la călătoria formativă – împărtășirea cunoștințelor și înțelegerea popoarelor. Totodată, turismul și-a apropiat aproape toate celelalte motive și forme de călătorie: munca, iubirea, serbarea, aventura, vindecarea sufletului, până la război ca aventură extremă;

1 Ute Frevert, H.-G. Haupt : *Omul secolului XX*, Iași, Ed. Polirom, 2002, p. 97

2 *Ibidem*.